

**J. E. Lietuvos Respublikos Prezidentui Gitanui Nausėdai
Lietuvos Respublikos Seimo pirmininkui Viktorui Pranckiečiui
Lietuvos Respublikos Ministrui Pirmininkui Sauliui Skverneliui
Lietuvos Respublikos Seimo švietimo ir mokslo komiteto pirmininkui Eugenijui Jovaišai
Lietuvos Respublikos Seimo kaimo reikalų komiteto pirmininkui Andriejui Stančikui
Lietuvos Respublikos Seimo žmogaus teisių komiteto pirmininkui Valerijui Simulikui
Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministrui Algirdui Monkevičiui
Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministrui Andriui Palioniui
Žiniasklaidai**

LIETUVOS ŽMOGAUS TEISIŲ ORGANIZACIJŲ IŠVADA

DĖL ŽMOGAUS TEISĖS IR GALIMYBIŲ LIETUVOJE ĮGYTI AUKŠTĄJĮ IŠSILAVINIMĄ

2020-01-27
Vilnius, Kaunas

Į Lietuvos žmogaus teisių organizacijas kreipėsi Lietuvos aukštojo mokslo profesinių sąjungų susivienijimo taryba prašydama įvertinti nusistovėjusią praktiką nustatyti mažiausią stojamąjį konkursinį balą liečiančius Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakymus: „Dėl mažiausio stojamojo konkursinio balo stojantiejiems į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojantiems į studijų stipendijas 2019 metais nustatymo“ (2019-02-06 d., Nr.V-92) ir „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymo Nr. V-661 „Dėl asmenų, pretenduojančių nuo 2019 metų į aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų vietas, mokymosi rezultatų minimalių rodiklių patvirtinimo“ pakeitimo“ (2019-08-30 d. Nr. V-969).
Susipažinę su minėtais įsakymais (2019-02-06 d., Nr.V-92 ir 2019-08-30 d. Nr. V-969) teikiame išvadą dėl žmogaus teisės ir galimybių Lietuvoje įgyti aukštąjį išsilavinimą.

I. Teisė į aukštąjį mokslą tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose

Teisė į mokslą konkretesne arba mažiau konkrečia forma yra įtvirtinta daugelyje fundamentalių tarptautinių žmogaus teisių dokumentų. Juose aiškiai akcentuojama kiekvieno žmogaus teisė į mokslą kaip vieną iš svarbiausių vertybių. Lygios visų asmenų teisės siekti mokslo, įskaitant aukštąjį, yra nekvestionuojamos.

1. **Jungtinių tautų organizacijos Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos** (1948 m.) 26 straipsnis konstatuoja: 1. „Kiekvienas turi teisę į mokslą. ... aukštasis mokslas vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno sugebėjimus“. (*Valstybės žinios. 2006-06-17, Nr. 68-2497*)
2. **Žmogaus teisių pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje** (protokolas Nr.1, iš dalies pakeistas protokolu Nr. 11, (1952-03-20 d.) 2 str.) teigiama: „Niekam neturi būti atimta teisė į mokslą“, Dokumente pabrėžiama, kad valstybė turi rūpintis švietimu ir mokymu. (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.415351?jfwid=rivwzvp>).
3. **Jungtinių tautų Tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto** (1966-12-19 d.) 13 straipsnio 1 punktą skelbia: „Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę į mokslą. Jos sutaria, jog švietimo tikslas – siekti, kad žmogaus asmenybė visapusiškai vystytųsi ir suvoktų savo orumą, taip pat didinti pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms. Jos taip pat sutaria, kad išsimokslinimas turi suteikti visiems žmonėms galimybę tapti naudingais laisvos

visuomenės dalyviais, padėti ugdyti savitarpio supratimą, pakantumą ir draugystę tarp visų tautų, visų rasinių, etninių bei religinių grupių ir prisidėti prie Jungtinių Tautų vykdomos taikos palaikymo veiklos plėtojimo“. Dokumento 2 punktą sako: „Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta, kad siekiant visiškai įgyvendinti šią teisę (...) c) aukštasis mokslas turi būti vienodai prieinamas visiems pagal kiekvieno gabumus, imantis visų reikiamų priemonių, visų pirma palaipsniui įvedant nemokamą mokslą“ (<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.174850>).

4. **Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos** (paskelbta 2000 m. gruodžio 7 d. Europos Vadovų Tarybos susitikime Nicoje), 14 straipsnis „Teisė į mokslą“ konstatuoja: „Kiekvienas turi teisę į mokslą; profesinis ir tęstinis mokymas turi būti prieinamas visiems“. Be to, 21 Chartijos straipsnis draudžia bet kokią diskriminaciją dėl amžiaus. (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/HTML/?uri=CELEX>). Ši Chartija, įsigaliojus Lisabonos sutarčiai (2009 m. gruodžio 1 d.), tapo teisiškai privalomu dokumentu visoms Europos Sąjungos valstybėms narėms, įskaitant Lietuvą.

5. **Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos** (Roma, 1950 m. lapkričio 4 d., įsigaliojo: 1953 m. rugsėjo 3 d.) papildomo protokolo „Teisė į mokslą“ 2 str.) deklaruojama: „Niekam neturi būti atimta teisė į mokslą“ (www.echr.coe.int/Documents/Convention_LIT.pdf).

II. Teisė į aukštąjį mokslą Lietuvos Respublikos teisės aktuose

Lietuvos Respublikos Konstitucija ir LR švietimo įstatymas atitinka tarptautinius teisės aktus ir deklaruoja lygias visų Lietuvos piliečių teises į mokslą. Aukštoji mokykla a priori teisėtai remiasi prielaida, kad vidurinės mokyklos baigimo atestatą turintis asmuo yra pajėgus siekti aukštesnio mokslo ir turi tokią teisę.

1. **Lietuvos Respublikos Konstitucijos** 41 str. konstatuoja: „Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus.“ Konstitucijoje nenumatyti jokie apribojimai pagal amžių ir neatmetama galimybė pradėti studijas tuo laiku, kada asmuo yra joms pasiruošęs. Gautas brandos egzamino balas neturi būti laikomas duotybe visam gyvenimui, jis gali būti perlaikomas. Kiekvienas žmogus, baigęs vidurinę mokyklą, nepriklausomai nuo jo amžiaus, turi teisę studijuoti pasirinktą programą jeigu įveikia konkursą į nustatytą vietų skaičių. Teisę spręsti apie priimamųjų kontingentą aukštosioms mokykloms suteikia autonomija, įtvirtinta jų statutuose. Šią autonomiją joms garantuoja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 40 straipsnis.

2. **Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo** 5 straipsnis nustato šiuos švietimo sistemos principus:

1) lygios galimybės – švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują;

2) kontekstualumas – švietimo sistema yra glaudžiai susieta su krašto ūkinės, socialinės, kultūrinės raidos kontekstu, kartu su juo atsinaujina ir atitinka nuolat kintančias visuomenės reikmes;

3) veiksmingumas – švietimo sistema siekia geros kokybės rezultatų sumaniai ir taupiai naudodama turimus išteklius, nuolat vertindama, analizuodama ir planuodama savo veiklą, remdamasi veiksminga vadyba – tinkamais ir laiku priimamais sprendimais;

4) tęstinumas – švietimo sistema yra lanksti, atvira, pagrįsta įvairių formų ir institucijų sąveika; ji sudaro sąlygas kiekvienam asmeniui mokytis visą gyvenimą.

Šio įstatymo 24 straipsnis konstatuoja, kad: „Kiekvienas Lietuvos Respublikos pilietis „ ... turi teisę mokytis, įgyti išsilavinimą ir kvalifikaciją. (...) Kiekvienam Lietuvos Respublikos piliečiui valstybė garantuoja (...) aukštojo mokslo studijų (...) programų prieinamumą“.

III. Lietuvos teisės aktai nustatantys studijų aukštosiose mokyklose praktiką šiuo metu

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakyme „Dėl mažiausio stojamojo konkursinio balo stojantiesiems į pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų valstybės finansuojamas studijų vietas ir pretenduojantiems į studijų stipendijas 2019 metais nustatymo“ (2019-02-06 d., Nr.V-92) nustatytas mažiausias stojamasis konkursinis balas 2019 metams universitetuose 5,4 ir kolegijose 4,3. Jis netaikomas stojantiesiems, kurie yra atleisti nuo brandos egzaminų dėl ligų, nurodytų Lietuvos Respublikos sveikatos ministro ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2003 m. sausio 8 d. įsakyme Nr. V-11/18 (...).

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministro įsakyme „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. rugpjūčio 30 d. įsakymo Nr. V-661 „Dėl asmenų, pretenduojančių nuo 2019 metų į aukštųjų mokyklų pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų vietas, mokymosi rezultatų minimalių rodiklių patvirtinimo“ pakeitimo“ (2019-08-30 d. Nr. V-969) yra patvirtinti asmenų, pretenduojančių nuo 2019 metų į aukštųjų mokyklų valstybės finansuojamas pirmosios pakopos ir vientisųjų studijų vietas, mokymosi rezultatų minimalūs rodikliai (išlaikytų valstybinių brandos egzaminų įvertinimų aritmetinis vidurkis ne mažesnis kaip 40, jeigu asmuo pretenduoja studijuoti universitete, ir ne mažesnis kaip 25, jeigu asmuo pretenduoja studijuoti kolegijoje) bei nustatytas konkrečių dalykų egzaminų sąrašas.

IV. Naujos reikšmingos aplinkybės

1. Lietuvoje nemažėja, o pagal atskirus rodiklius didėja paruošimo lygio skirtumai tarp kaimo ir mažesnių miestų mokyklų iš vienos pusės bei miesto mokyklų iš kitos. Ekonominis ir socialinis švietimo kontekstas kaimo vietovėse yra nepakankamas, kaimo mokinių mokymosi pasiekimai tarptautiniame vertinime yra ženkliai prastesni negu miestuose (<https://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2018>). Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos duomenimis, tam, kad kaimo mokyklų abiturientai pasivytų miesto abiturientus reikėtų dviejų mokymosi metų. Ženklius mokinių paruošimo lygio skirtumai taip pat egzistuoja tarp atskirų kaimo vietovių mokyklų.

2. Europos socialinių teisių ramsčio, kuriuo siekiama suteikti piliečiams naujų ir veiksmingesnių teisių, I skyrius „Lygios galimybės ir galimybė įsidarbinti“ konstatuoja:

1. „Švietimas, mokymas ir mokymasis visą gyvenimą: Kiekvienas turi teisę į kokybišką ir įtraukų švietimą, mokymą ir mokymąsi visą gyvenimą, kad galėtų išsaugoti ir įgyti įgūdžių, leidžiančių visavertiškai dalyvauti visuomenės gyvenime ir sėkmingai įveikti permainas darbo rinkoje“ (...)

3. „Lygios galimybės: Kiekvienas, nesvarbu, kokia yra jo lytis, rasinė ar etninė kilmė, religija ar tikėjimas, negalia, amžius ar seksualinė orientacija, turi teisę į vienodą požiūrį ir lygias galimybes užimtumo, socialinės apsaugos, švietimo srityse ir galimybę gauti visuomenei prieinamas prekes ir paslaugas“ (https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet_lt.pdf)

Europos strategija 2020 metams konstatuoja, kad viena iš aktualių dabarties problemų yra ta, jog tik vienas iš trijų 25-34 metų amžiaus žmonių Europoje turi universitetinį išsilavinimą, tuo tarpu JAV tokių 40 proc., o Japonijoje 50 proc. Tarp pagrindinių šios strategijos tikslų yra didinti 30-34 metų gyventojų, turinčių šį išsilavinimą, dalį nuo 31 proc. bent iki 40 proc. (*Europos Komisija Briuselis. 3.3.2010 KOM (2010) 2020 galutinis Komisijos komunikatas 2020 m. Europa. Pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategija.-www.ec.europa.eu*).

3. Pastaruoju metu Lietuvos agrarinis sektorius susiduria su daugelio sričių specialistų trūkumu, tačiau priėmimas į juos rengiančias programas yra labai sumenkęs ir turi tendenciją toliau mažėti. Artimiausiu laiku galima prognozuoti rimtą agrarinio sektoriaus specialistų stygiaus krizę. Viena iš pagrindinių to priežasčių yra aukštas bei nediferencijuotas pagal aukštąsias mokyklas priėmimo į aukštąsias mokyklas konkursinis balas.

V. Išvados

1. Aukštasis mokslas tampa vis reikšmingesne vertybe. Jo prieinamumas ir plėtra šiandien yra esminiu šalių raidą ir asmenybės vietą visuomenėje lemiančiu veiksniu. Kiekvieno žmogaus teisė į aukštąjį mokslą išplaukia tiek iš šio išsilavinimo reikšmės, tiek iš esminio visų žmonių lygybės principo, įtvirtinto tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose.

2. Galimybės siekti aukštojo mokslo priklauso ne tik nuo asmens subjektyvių gebėjimų, pastangų ir motyvacijos mokytis, bet ir nuo objektyvių galimybių pasirengti studijoms. Šias galimybes lemia, visų pirma, paruošimo lygis bendrojo lavinimo mokyklose. Objektyvūs tiek regionų, tiek konkrečių mokyklų ypatumai lemia skirtingą paruošimo lygį Lietuvos miesto ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklose apskritai ir pažeidžia abiturientų teisę į vienodą išsilavinimo lygį. Tuo pačiu yra pažeidžiamas lygių galimybių principas visiems asmenims siekti aukštojo mokslo.

3. Dėl skirtingo paruošimo lygio miesto ir kaimo bendrojo lavinimo mokyklose, švietimo, mokslo ir sporto ministerijos nustatytas vienodas visoms aukštosioms mokykloms ir visiems pretendentams į studijas priėmimo konkursinis balas esminiai prieštarauja tarptautiniuose žmogaus teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos teisės aktuose įtvirtintoms lygioms teisėms į aukštąjį mokslą visiems asmenims (visuotinumui ir lygybės principui) ir yra diskriminacinio pobūdžio kaimo mokyklų abiturientų atžvilgiu.

4. Centralizuotu būdu įvestas priėmimo konkursinis balas prieštarauja universitetų autonomijos principui. Jis neleidžia universitetams pasirinkti studentus pagal savybes kurios yra būtinos arba svarbios būsimai specialybei (išskyrus tam tikras išimtis menų studijose) bei tinkamai įvertinti pretenduojančių studijuoti motyvą. Universitetų autonomija leidžia kiekvienam universitetui nustatyti savo priėmimo į studijas kriterijus atsižvelgiant į jos ruošiamų specialistų pobūdį ir šalies poreikius. Šis universitetų autonomijos principo pažeidimas taip pat reiškia pretenduojančių studijuoti lygių teisių pažeidimą.

Išvada parengė:

Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas Romualdas Povilaitis

Lietuvos žmogaus teisių asociacijos pirmininkas Vytautas Budnikas

Piliečių gynimo paramos fondas pirmininkas Stasys Kaušinis

Parašų autentiškumą tvirtinu: Lietuvos žmogaus teisių gynimo asociacijos pirmininkas

Romualdas Povilaitis

